

Giriş

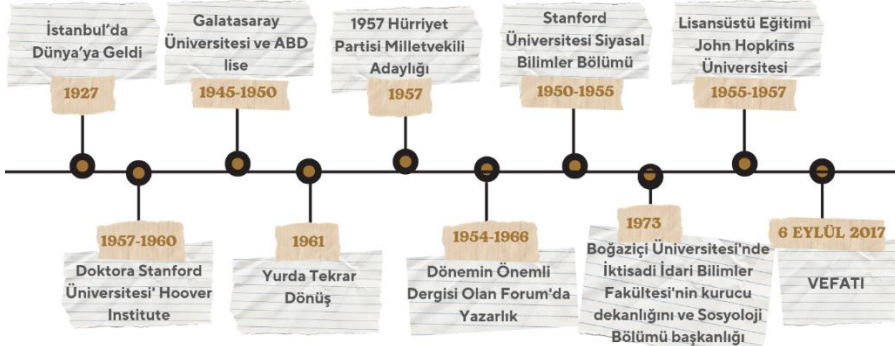
Şerif Mardin, Türkiye’de sosyal bilimler alanında önemli bir yere sahiptir. Mardin, Türkiye’nin Cumhuriyet dönemindeki en önde gelen düşünürlerinden biri olarak tanımlanmıştır (Okumuş, 2018, 139). Modern ve çağdaş Batı dünyasındaki gelişmeleri yakından takip eden Mardin, sosyoloji alanında ortaya çıkan çalışmaları derinlemesine inceleyerek düşünce dünyasında ilerici bir yaklaşım benimsemiş ve bu yönüyle Türk sosyologları arasında seçkin bir konuma ulaşmıştır (Takiş vd., 2013, 25). Mardin’in sosyoloji anlayışı, zengin teorik çalışmalarıyla Türk sosyal bilimlerinde önemli gelişmelere katkıda bulunmuştur. Gelenek ile modernlik arasındaki geçiş dönemlerini, düşünsel yapılarını ve karakteristik özelliklerini anlamamızı sağlayacak analizler yaparak, farklı disiplinleri bir araya getiren değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu yönüyle, tarihsel çalışmalar yürüten ve bilim dünyasında kalıcı bir iz bırakan önemli bir sosyolog olarak tanınmıştır (Zengin, 2022, 12).

Mardin, “sosyal bilimler” ve özellikle “Türkiye’de sosyal bilimler” alanına yaptığı önemli katkılarla tanınır. Mardin’in kendine özgü metodolojisi, tarih, kültür, siyaset, iktisat gibi farklı alanları bir araya getirmesiyle öne çıkar. Disiplinlerarası ve disiplinler ötesi bir yaklaşımla, Batı ve Batı dışı toplumlar arasında etimolojik, antropolojik ve epistemik bir merak geliştirir (Uluocak - Köktürk, 2019, 164). Mardin, modern ve çağdaş Batı dünyasının gelişme alanlarını yakından takip ederek, sosyoloji alanındaki çalışmaları ve gelişmeleri incelemesiyle Türk sosyologları arasında önemli bir konuma ulaşmıştır. Düşünce alanında sergilediği ilerlemeci yaklaşım, onun sosyoloji anlayışının temel taşlarını oluşturmakta ve Türk sosyal bilimlerinin gelişimine katkıda bulunmaktadır (Takiş vd., 2013, 259). Bu çerçevede, Mardin’in akademik mirası, Türkiye’nin modernleşme sürecini anlamak için önemli bir kaynaktır. (Okumuş, 2018, 140).

Mardin’in Türk modernleşme tarihine yönelik çözümlemeleri, akademik literatürde en çok tartışılan konular arasında yer almıştır. Özellikle “mahalle baskısı” kavramsallaştırması, bir dönem geniş bir yankı uyandırarak medyanın gündemine oturmuş ve akademik çevreler de dâhil olmak üzere birçok yazar ve düşünür tarafından sıkça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın konusu, Şerif Mardin’in mahalle baskısı kavramını anlamaktır. Çalışmanın temel amacı ise Şerif Mardin’in mahalle baskısı kavramının din ile ilişkisini ortaya koymaktır. Çalışmada nitel yöntemin dokümantasyon tekniği kullanılmıştır.

¹ Elif Kalkan, Din Sosyolojisi Bilim Uzmanı, (Öğretmen), e-posta: elif.aygun09@gmail.com,orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7042-4349>

1. Şerif Mardin'in Sosyo-Biyografisi

Şerif Mardin, 1927 yılında İstanbul'da doğmuş ve Mardinizadeler ailesinin bir mensubu olarak zengin bir entelektüel ve bürokratik geçmişe sahip bir çevrede yetişmiştir. Ailesi aslen Mardinli olup, babası Şemsettin Mardin, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde çeşitli bürokratik görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Annesi Reya Mardin, hukukçu ve devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Annesi Reya hanım, Şerif Mardin'in entelektüel altyapısının şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Ailesi içerisinde hukuk tarihçisi Ebü'l-ula Mardin, müzik yapımcısı Arif Mardin ve halkla ilişkiler uzmanı Betül Mardin gibi isimler bulunmaktadır. Bu zengin entelektüel ve sosyal çevre, Mardin'in akademik ve düşünsel gelişiminde kritik bir etken olmuştur (Türkislamoğlu, 2024, s. 1-2).

Ortaöğrenimine Galatasaray Lisesi'nde başlayan Şerif Mardin, daha sonra ABD'ye giderek Stanford Üniversitesi'nde siyaset bilimi okumuş, lisans eğitimini burada tamamlamıştır. Yüksek lisansını Johns Hopkins Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler alanında yapmıştır. Doktora çalışmasını Stanford Üniversitesi'nde Hoover Institute'de yapmış ve 1958 yılında "The Young Ottoman Movement: A Study in the Evolution of Turkish Political Thought in the Nineteenth Century" başlıklı teziyle doktor unvanını almıştır. Bu doktora tezi, 1962 yılında Princeton Üniversitesi Yayınları tarafından "The Genesis of Young Ottoman Thought" adıyla yayımlanmıştır. Mardin'in bu çalışması, Türk modernleşmesi ve Osmanlı düşünce yapısı üzerine önemli bir kaynak olarak kabul edilmiştir. 1956 yılında akademik kariyerinin yanı sıra Hürriyet Partisi'nin Genel Sekreterliği yapmış ve Demokrat Parti'nin baskıcı politikalarına karşı muhalefetini Forum dergisinde dile getirmiştir. SBF'den istifa eden hocalar arasında yer alarak, DP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Hürriyet Partisi'nde aktif rol almıştır (Türkislamoğlu, 2024, s. 2-3). 1957 yılında Hürriyet Partisi'nden milletvekili adayı olan Şerif Mardin, seçimlerde başarılı olamasa da siyasetle ilgilenmiş, bu süreçte edindiği deneyimleri akademik çalışmalarına yansıtmıştır. 1960 darbesinin ardından Türkiye'ye dönen Mardin, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde anayasa hukuku asistanı olarak göreve başlamış, 1961 yılında doçent, 1969 yılında ise profesör unvanını alarak akademik kariyerinde ilerlemiştir. 1973 yılında Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin kurucu dekanlığına getirilmiş ve aynı zamanda Sosyoloji

Bölümü'nün başkanlığını yapmıştır. Mardin'in Boğaziçi Üniversitesi'nde geçirdiği bu dönem, Türkiye'nin modernleşme sürecine yönelik önemli çalışmalara imza attığı bir süreç olmuştur. Türk toplumunun modernleşme sürecini analiz eden Mardin, Batılılaşmanın yalnızca bir taklit süreci olmadığını, toplumsal yapının çok katmanlı bir dönüşümden geçtiğini savunmuştur (Takış, 2013, s. 268-279). Modernleşme, Mardin'e göre, toplumsal yapıyı derinden etkileyen, dinamik ve çok yönlü bir süreçtir. Bu bakış açısı, Mardin'i Türkiye'deki modernleşme sürecini eleştirel ve derinlemesine inceleyen bir figür haline getirmiştir. Çalışmaları hem laik hem de muhafazakâr çevrelerde yankı bulmuş, akademik tartışmaların merkezinde yer almıştır (Vav TV, 2021).

1989-1999 yılları arasında Washington DC'deki American University'de İslam Araştırmaları Merkezi'nin başkanlığını yapan Mardin, bu süreçte İslam'ın Türkiye'deki toplumsal yapı üzerindeki etkilerine dair kapsamlı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Dini ve toplumsal yapıyı inceleyen bu çalışmaları, akademik dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Türkiye'ye döndüğünde, Sabancı Üniversitesi'nde Tanzimat Dönemi Türk Düşüncesi üzerine çalışmalarına devam eden Mardin, İstanbul Şehir Üniversitesi'nde akademik kariyerini sürdürmüştür (Çakır, 2008, 189).

Mardin'in en önemli katkılarından biri, Türk modernleşmesi, Kemalizm ve Osmanlı düşünce tarihi üzerine yaptığı çalışmalardır. Düşünce tarihi, din sosyolojisi ve siyaset sosyolojisi üzerine getirdiği teoriler, Türkiye'deki modernleşme sürecini anlama konusunda önemli bir perspektif sunmuştur. Mardin, modernleşme teorileri üzerine geliştirdiği analizlerle, bu sürecin sadece Batı'nın bir taklidi olmadığını, aksine toplumsal yapının çok katmanlı bir dönüşüm süreci olduğunu vurgulamıştır. Bu görüş, onun akademik çevrelerde geniş bir kabul görmesini sağlamış, aynı zamanda modernleşme ile ilgili tartışmalara önemli katkılar sunmuştur (Türkislamoğlu, 2024, s. 2-3).

Mardin'in "mahalle baskısı" kavramı ise, bireyler üzerindeki toplumsal ve dinsel baskıların etkisini açıklamak amacıyla geliştirdiği önemli bir teoridir. Bu kavram, Türkiye'deki toplumsal yapı içinde bireylerin üzerinde oluşan sosyal baskıların dinamiklerini irdeleyen bir yaklaşım sunmaktadır. Mardin, özellikle İslam'ın Türkiye'deki toplumsal yapıya etkilerini analiz ederken, modernleşme ile din arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemiştir. Ayrıca, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde dinin toplumsal hayattaki rolünü anlamaya yönelik çalışmalar yapmıştır (Çakır, 2008, s. 27-29).

Şerif Mardin, akademik hayatının son dönemlerinde İstanbul Şehir Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmış ve burada Tanzimat Dönemi Türk düşüncesi üzerine çalışmalarına devam etmiştir. 2017 yılında 90 yaşında vefat eden Mardin, arkasında Türk sosyal bilimlerine önemli katkılar sağlayan eserler bırakmıştır. Onun çalışmaları, Türkiye'de modernleşme sürecini ve toplumsal yapıyı anlamak için kritik bir kaynak olarak kabul edilmeye devam etmektedir (Arlı, 2004, 498-499).

Mardin'in Eserleri

Şerif Mardin akademik yaşamı süresince 85 makale, 11 röportaj, 45 deneme/yazı, 18 kitap incelemesi, 5 bağımsız kitap ve 5 derleme kitap yayımladığı ifade edilmiştir. Çalışmalarının büyük bir kısmı, Türk modernleşmesi ve din-toplum ilişkileri üzerine derinlemesine incelemeler sunmaktadır (Arlı, 2006, 93). Genel olarak Mardin'in eserlerinde Toplum, İslam ve Osmanlı konularının önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Çalışmaları, Türkiye'de ve uluslararası düzeyde geniş bir etki yaratmıştır.

- Kültür ve Kütüphane (1954)
- Türkiye'de Orta Sınıfların Üç Devri (1957)
- Nasıl Bir Toplum İstiyoruz (1961)
- Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1964)
- Türkiye'de Irkçılık (1966)
- Siyasi Fikir Tarihi Çalışmalarında Muhteva Analizi (1969)
- Din ve İdeoloji (1969)
- Türk Düşüncesinde Batı Sorunu (1976)
- İdeoloji (1976)
- Din ve İdeoloji (1983)
- Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1983)
- Türkiye'de Toplum ve Siyaset (1990)
- Siyasal ve Sosyal Bilimler (1990)
- Türkiye'de Din ve Siyaset (1991)
- Türk Modernleşmesi (1991)
- Bediüzzaman Said Nursi Olayı (1992)
- İdeoloji (1992)
- Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu (1996)
- Türkiye, İslam ve Sekülerizm (2011) (Çayır, 2019, 63-106; Arlı, 2006, 89-100)

Mardin Hakkındaki Literatür

Şerif Mardin, Türkiye'nin önde gelen sosyolog ve düşünürlerinden biridir. Bu bağlamda, çalışmalarında hem tarihsel hem de sosyo-psikolojik yaklaşımlarla çeşitli akademik araştırmalara yön vermiştir. Mardin'in ortaya attığı kavram ve düşünceleri ile ilgili yapılmış doğrudan ya da dolaylı olarak bazı yüksek lisans ve doktora tezleri vardır:

Yılmaz Yıldırım'ın 2007'de yazdığı “Şerif Mardin düşüncesi ışığında Türk modernleşmesi açısından sivil toplum ve Osmanlı kaynakları” adlı doktora tezinde modernleşme, sivil toplumun uzun bir zaman boyunca sıralanan pratiklerinin yapılmasını

(sürekliliğin, kırılmanın ve yeniden üretimin) bir tarihsel sosyolojisi olarak incelemiştir. Kenan Tazefidan'ın 2023'te çalışmış olduğu “Şerif Mardin'in sosyolojik görüşleri” adlı doktora tezi vardır. Bu çalışmada, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısı ile düşünce tarihine ilişkin araştırmalarıyla tanınan Şerif Mardin'in sosyolojik görüşlerini bir bütün olarak ortaya koymak amaçlanmıştır.

Necmettin Doğan'ın 2000'de yazdığı “*Şerif Mardin ve Türk modernleşmesi*” yüksek lisans tezi vardır. Ali Özenç'in 2006'da yazdığı “*Şerif Mardin'e göre modernleşme ve din*” yüksek lisans tezinde; Mardin'in ifadeleriyle Osmanlı'nın son dönemlerinden, zamanımıza kadar devam eden modernleşme çalışmalarına ve bunlar içerisinde dinin durumuna bakılmıştır. Havva Türkmen Zengin'in 2022'de yazdığı “*Şerif Mardin'e göre din ve toplum*” isimli yüksek lisans tezinde; din, modernleşme, batılılaşma, toplumsal olgu, toplumsal sınıflaşma, ideoloji gibi başlıklar kapsamında Mardin'in din ve toplum anlayışını değerlendirmeye ve bu konular çerçevesinde İslam dinine ve Osmanlı-Türk toplumuna bakış açısını genel çerçevede tespit etmiştir.

Şerif Mardin'e ait kavram, görüş, düşünce ve biyografisi; literatürde birçok derleme, makale ve yazı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birkaçına çalışmada verilmiştir;

Şerif Mardin üzerine yapılan çeşitli çalışmalar, onun sosyolojik ve siyasal düşüncelerini farklı açılardan ele almıştır. Ahmet Öncü ve Orhan Tekelioğlu (2014) editörlüğündeki “*Şerif Mardin'e Armağan*” kitabı ve Ahmed Okumuş (2018), “*Şerif Mardin'in Ardından*” farklı akademisyenlerin Mardin'in düşünceleri üzerine yazdıkları makaleleri bir araya getirir.

Cihan Tuğal (2009), “*Passive Revolution: Absorbing the Islamic Challenge to Capitalism – Şerif Mardin'in İslamcılık Analizleri*” adlı eserinde, Mardin'in İslamcılık üzerine yaptığı analizlere değinirken, Ergun Özbudun (1996), “*The Turkish Political Elite and Turkish Modernization*” Şerif Mardin'in Türkiye'nin modernleşmesi üzerine yaptığı analizler ve merkez-çevre teorisine dair katkıları Özbudun'un çalışmalarında da genişçe ele alınır.

Bu kaynaklara ek olarak, Taşkın Takış editörlüğünde yayımlanan “*Şerif Mardin Okumaları*” (2014) adlı derleme, Mardin'in fikir dünyasını kapsamlı bir şekilde ele alan bir çalışmadır. Ayrıca, Ruşen Çakır (2008) tarafından kaleme alınan “*Mahalle Baskısı: Şerif Mardin'in İzinde*” kitabı, Mardin'in mahalle baskısı kavramını derinlemesine inceleyen önemli bir eserdir.

Mardin'in Etkilendiği Kişiler

Şerif Mardin hem Amerikan sosyolojisi ve Amerikalı sosyologlardan hem de Kıta Avrupası sosyoloji anlayışları ve sosyologlarından derin bir şekilde etkilenen bir düşünürdür. Bu çift yönlü etki, onun sosyoloji anlayışında disiplinlerarası bir perspektif geliştirmesine katkı sağlamış ve çalışmalarında geniş bir teorik yelpazeyi yansıtmasına olanak tanımıştır. Mardin'i etkileyen bazı isimler şu şekildedir;

Mardin'in eserlerinde, Batılı sosyologlardan, özellikle Max Weber ve Immanuel Kant'tan etkiler gözlemlenmiştir. Mardin, bu teorik altyapıyı kullanarak Türkiye'nin modernleşme sürecini ve bu süreçte dinin rolünü analiz etmiştir. Mardin'in modernleşmeye dair getirdiği bu kapsamlı yaklaşım, ona Türkiye'deki akademik çevrelerde hem laik hem de muhafazakâr kesimler tarafından eleştiriler getirmiştir. Onun Kemalizm ve laiklik üzerine yaptığı eleştiriler hem muhafazakâr hem de laik kesimler tarafından dikkatle izlenmiş, ancak iki taraf arasında tam olarak bir yere yerleştirilememiştir (Arlı, 2004, s. 499-500).

Şerif Mardin'in akademik çalışmaları, Max Weber'in etkisi altında şekillense de, Batı merkezli sosyolojik modellerin Osmanlı ve modern Türkiye'nin özgün dinamiklerini tam anlamıyla yansıtmadığını savunur. Batı dışı toplumları analiz ederken bu modellerin sınırlamalarına dikkat çeker ve eleştirel bir duruş sergiler. Weber'in epistemolojik yaklaşımını takip etmekle birlikte, Amerikan sosyolojisinin işlevselci yaklaşımlarından ve davranışçı psikolojiden de etkilenmiştir. Paul Baran, Bertram Wolf ve Mary Wright gibi isimler onun düşünsel gelişiminde önemli rol oynamıştır (Arlı, 2004, s. 499-500).

Mardin'in çalışmalarında, Foucaultcu ve Bourdieu'cu yaklaşımların da izlerine rastlamak mümkündür. Toplumsal gerçekliği kavrayışındaki nesnel yöntemi, kişisellikten uzak, akademik bir titizlik taşıırken, zaman zaman göstergebilimsel bir nitelik de sergiler (Uluocak, 2013, s. 165). Mardin'in Türkiye'nin toplumsal yapısını ele alırken benimsediği temel sosyolojik yaklaşım, Weber'in "anlamacı" sosyolojisidir. Bazı sosyal bilimciler, Mardin'i Türkiye'de Max Weber'i temsil eden bir sosyolog olarak görmüş ve onu Türkiye'nin Max Weber'i olarak tanımlamıştır (Tazefidan, 2023, 91). Ayrıca, Mardin'in Sigmund Freud'dan da etkilendiği bilinmektedir; bu ilgi, 1956'da Forum Dergisi'nde yayımladığı "Freud ve Sosyal İlimler" adlı makalesine kadar uzanmaktadır (Türköne - Önder, 1994, 25-33).

Mardin'in Cemil Meriç ile tanışması, Meriç'in "Jön Türklerin Siyasi Fikirleri" kitabı aracılığıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra Meriç, Bediüzzaman Said Nursi'yi Mardin'e çalışma konusu olarak önermiştir. Bu öneri, Mardin'in kendi çalışmalarına yön verme sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu etkileşim, Mardin'in akademik kariyerinde belirleyici bir rol oynamıştır (Tazefidan, 2023, s. 105).

Peter Berger'in din üzerine fenomenolojik yöntemle gerçekleştirdiği dünya inşa etme çabası, teorik bir deneme olarak değerlendirilen "Dinin Sosyal Gerçekliği" çalışması, Mardin'in "Bediüzzaman Said Nursi Olayı" araştırmalarıyla birlikte, din sosyolojisine farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu durum, Mardin'in Berger'den etkilendiğini göstermektedir. Mardin'in bu etkileşimle birlikte dinin sosyal gerçekliği üzerindeki anlayışı derinleşmiş ve sosyolojik incelemelerine yeni bir boyut eklemiştir (Mardin, 2017, s. 1-20).

Mardin, Talcott Parsons'ın fikirlerinden faydalanarak onun fonksiyonalizmini önemsemiştir (Mardin, 2021, s. 57). Mardin'e göre, Parsons, "sert" ve "yumuşak" ideolojiler arasındaki bağlantıları anlamamıza yardımcı olmuş ve bu iki ideoloji türü arasında kavramsal bir bağ kurmamızı sağlamıştır. Ayrıca, bu iki aykırı ideolojiyi bir kültürel bütün içinde ele alarak, sosyolojik incelemelere katkıda bulunmuştur (Mardin, 2021, s. 34).

2. Mahalle Baskısı Kavramının Doğuşu ve Gelişimi

Mardin, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve dini boyutlarını incelerken özgün kavramsal çerçeveler oluşturma amacı güden bir siyaset bilimci ve sosyologdur. Mahalle baskısı söylemi, tartışmalı bir özgünlüğe ve fonksiyonel bir yapıya sahip olsa da, düşünsel anlamda özgünlük yaratma hedefini taşımaktadır (Çetin, 2011, s. 81-84). "Mahalle

baskısı”, genel olarak bir toplumsal sistemin veya alt sistemlerin kendine özgü kurallarından ve varoluş ilkelerinden kaynaklanır. Kurallar, bireylerin normlara uyma baskısını artırarak toplumsal düzenin sürdürülmesine katkıda bulunur. Her bireyin toplum içinde uyması gereken kurallar, ortak tutum ve davranışların oluşmasını sağlamaktadır. Kişiyi veya grubu, toplumun belirlediği bu kurallara uymaya zorlayan tutum ve davranışlar, belirli normlar ve yaptırımlarla denetlenir. Bu nedenle, birey hem diğer insanların baskısını hissederek hem de başkalarına baskı uygulayarak yaşamını sürdürür. Bu olgu, “mahalle baskısı” olarak adlandırılmaktadır (Polat, 2018, 30).

Mardin, mahalle baskısı kavramını ilk olarak; ABD’nin başkenti Washington’da, Jury’s Normandy Otel’inin lobisinde ortaya atılmıştır. Şerif Mardin, Religion, Society and Modernity in Türkiye adlı son kitabı üzerine 2 Mayıs 2007 tarihinde Ruşen Çakır’la gerçekleştirilen bir röportajda bu kavramı kullanmıştır (Çakır, 2008, 89). Ancak Mardin’in önceki çalışmalarında aynı anlama gelen benzetmelere rastlanmaktadır. Bu durum, mahalle baskısının tarihsel kökleri olan bir olgu olduğunu belirtmiştir (Çetin, 2011, s. 81-84). Mardin’in bu kavramsal katkısı, Türkiye’deki sosyal dinamiklerin ve iktidar ilişkilerinin daha derinlemesine incelenmesine olanak tanımıştır. Mardin’e göre mahalle baskısı kavramının terimini mahalle oluşturmaktadır. *“Bugün mahalle kendi yok oluşuyla ilişkilendirilen ve açıkçası geleneksel dayanışma limitlerinin bir hayli daraltıldığı yeni yaşama kalıpları içinde, sürekli bir olumsuzluk içinde hatırlanmaktadır. Oysa mahalle kavramı Türk toplumunda kaybedilmiş bir tat olarak hatırlanır. Bugün mahalleye vurgu yaptığımız her seferinde, komşuluk evreni içinde kendimizi bulduğumuz huzuru, dayanışmayı, fedakârlığı ve bu meyandaki ilişki ağlarını hatırladığımız nostaljik bir hafızaya nostaljik bir düzeyde vurgu yapmaktayız* (‘‘Prof Şerif Mardin Mahalle Baskısı kavramını anlatıyor.’’, 2017).’’

Mardin’e göre mahalle kavramı; Osmanlı İmparatorluğu’nda önemli bir toplumsal yapı olduğu ifade etmekte ve bu yapının hukuki yarı hüviyete sahip olduğu belirtilmektedir. Günümüzdeki “mahalle baskısı” kavramının, geçmişteki şekliyle aynı olmadığı, bu baskının nasıl işlediğini anlamanın önemli olduğu dile getirmektedir. Mahallenin oluşmasında cami, imam, esnaf gibi unsurların bir bütün oluşturduğu ve kültürel olarak işlediği anlatılmaktadır. Cumhuriyet döneminde öğretmenlerin, mahallenin inşasına rakip bir yapı getirdiği, ancak bu rekabette öğretmenlerin geride kaldığı belirtilmektedir. Ayrıca, bir toplumun işleyebilmesi için iyi, doğru ve güzel üzerine düşünceler oluşturması gerektiği, ancak Cumhuriyet döneminde bu konuda yeterli tartışmanın yapılmadığı eleştirmektedir. Toplumun gözle inşa edildiği ve kolektif yapının nasıl ortaya çıktığının anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır (Çakır, 2008, s. 126-127).

Mardin’in “mahalle baskısı” kavramı, kapalı topluluklarda bireylerin belirli normlara uyması için uygulanan sosyal baskıyı tanımlar. Türk toplumunun sosyal dinamiklerini inceleyen Mardin, bu baskının bireyleri topluluk içinde kabul görmek adına şekillendirdiğini ve normlara uymayanların dışlanabileceğini vurgular. Bu kavram, sosyal kontrol mekanizmalarının önemli bir yansıması olarak Mardin’in

sosyolojik analizlerinde merkezi bir rol oynar (Arlı, 2004, 507-509). Mardin, mahalle baskısını Osmanlı şehir toplumundaki toplumsal duyarlılık ve kontrolün bir yansıması olarak değerlendirir. Osmanlı döneminde mahalle, toplumsal düzeni ve güvenliği sağlamak için sakinlerin birbirini gözetlediği bir yapıydı. Ancak bu yapı, modern toplumlara geçişle birlikte değişime uğramıştır. Günümüzde ise mahalle baskısı, bireyselliğin ve sosyal normların zayıflamasıyla kentsel güvenlik ve suçla mücadele bağlamında farklı bir anlam kazanmıştır. Mardin'in mahalle baskısı kavramı, mahalle sakinlerinin toplumsal normlara aykırı davranışları denetlemesi olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı döneminde, mahallede bir suç işlendiğinde fail bulunamadığında, tüm mahalle sakinleri sorumlu tutulurdu. Bu durum Durkheim'ın mekanik dayanışma kavramıyla bağlantı kurulabilir; Osmanlı toplumunda dayanışma mekanik bir özellik gösterirken, modern toplumlarda bu dayanışma organik bir yapıya bürünmüştür (Durkheim, 2010). Bu mekanik dayanışma modeli, modern kent toplumlarında daha bireysel ve organik yapılarla yer değiştirmiştir. Bu çerçevede mahalle baskısı, kentsel güvenliğin sağlanmasında etkili bir sosyal denetim mekanizması olarak değerlendirilmiştir (Aslantürk & Aslantürk, 2023, s. 197-200).

Geçmişte mahalle ve içindeki bireylerle sınırlı olan sosyal denetim, zamanla insanların birbirini gözetleyebildiği daha geniş bir olguya dönüşmüştür. Mardin, bu “göz”ün önemli bir baskı aracı olarak işlev gördüğünü ve gözden kaçmanın neredeyse imkânsız olduğunu vurgular. Mahalle baskısı, toplumun değerlerinin paylaşılması için bireylerin bakarak ve görerek kontrol mekanizmalarını harekete geçirmesi olarak tanımlanabilir (Polat, 2018, s. 30-31). Mahalle baskısı, bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu, bütünlük içinde hareket eden ve zamanla değişen bir yapı olarak analiz edilmelidir. Mardin, bu kavramın zaman içindeki değişimlerini ve arka planda taşıdığı anlamları değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Mahalle baskısı üzerine yapılan tartışmalar, çeşitli yaklaşımlar içermektedir. Mardin ile yaptığı röportajların ardından, Ruşen Çakır, mahalle baskısı konusunu ele alarak gazetelerde yer alan haberleri bir araya getirdiği “Türkiye Tartışıyor 1: Mahalle Baskısı” isimli çalışmada bu konuyu derlemiştir. Çakır'ın derlediği yazılardaki yaklaşımlar üç başlık altında incelenebilir

1. **Toplumsal Kontrol ve Normlar:** Bu yaklaşım, mahalle baskısının toplumsal normlar ve değerlerle nasıl şekillendiğini ve bireylerin bu normlara nasıl uymaya zorlandığını ele alır (Çakır, 2008, 27-87). Mahalle baskısının var olduğunu kabul eder ve Türkiye’de artan muhafazakârlaşma eğiliminden söz eder. Bu görüşe göre, özellikle Ak Parti iktidarıyla birlikte dindarlar, laik yaşam tarzını benimseyenler üzerinde daha güçlü bir baskı uygulamaktadır. Bu baskının, sosyal ve siyasi gelişmelerle birlikte daha belirgin hale geldiği savunulur (Çetin, 2011, s. 88-90).

2. **Siyasal ve İdeolojik Boyutlar:** Mahalle baskısının siyasal ve ideolojik etkileri üzerine odaklanan, dinamiklerin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini irdeler (Çakır, 2008, 27-87). Mahalle baskısının var olmadığını ileri sürer. Bu görüş, dindarların başkalarını doğru yola çağırma veya ahlaksızlıkları engelleme çabalarının baskı olarak görülmemesi gerektiğini savunur. Bu eylemler, Müslümanların dini

görevlerinin bir parçası olarak değerlendirilir. Ayrıca, Türkiye’de geleneksel mahalle yapısının artık mevcut olmadığı ve mahalle baskısı iddialarının temelsiz olduğu belirtilir (Çetin, 2011, s. 88-90).

3. Bireysel ve Sosyal Psikoloji: Bu yaklaşım, mahalle baskısının bireylerin psikolojik durumları ve sosyal etkileşimleri üzerindeki etkilerini inceleyerek, bireylerin bu baskılara tepkilerini anlamaya çalışır (Çakır, 2008, 27-87). Türkiye’de birden fazla mahallenin bulunduğunu ve her bir mahallenin kendi baskı mekanizmalarına sahip olduğunu savunur. Bu görüşe göre, mahalle baskısı mekânsal ve zamansal olarak değişkenlik gösterebilir. Hem muhafazakâr hem de laik kesimlerin kendi mahallelerinde farklı baskı biçimleri ortaya çıkabilir (Çetin, 2011, s. 88-90).

3. Mahalle Baskısı Kavramının Yansımaları

Kavram, kısa sürede siyasi iktidarı sosyolojik bir kaygıyla eleştirmenin araçlarından biri olarak öne çıkmış ve Türkiye’nin gündeminde önemli bir yer edinmiştir. Bu kavram üzerinden günümüz Türkiye’sinin siyasi yapısı incelenmeye başlanmıştır. Ancak Mardin’in “mahalle baskısı” kavramına yüklediği anlam, İslami hareketin bir toplumsal baskıya dönüşmesi olarak ifade edilmektedir. Mardin’in bu kavramla halkın iradesini geri plana attığını söyleyen eleştiriler olsa da Mardin, halk tabakalarının inançlarının önemli olduğunu vurgulamış ve bunların incelenmesini istemiştir. Ancak bazı çevreler bu araştırmalara karşı olumsuz tutum sergilemiştir. Kavramın bu denli ilgi görmesinin arkasında, Ak Parti, iktidarı ve laiklik üzerine Türkiye’de yaşanan tartışmalar yatmaktadır. Kavrama en çok sahip çıkan kesimler de Ak Parti’ye kuşkuyla bakan gruplar olmuştur. Mardin ise bu duruma karşı çıkmış ve Kemalist ya da Ak Parti’li olmadığını her fırsatta dile getirmiştir (Çakır, 2008, 89-93).

Mahalle baskısı kavramına ilişkin; Derya Sazak’ın 8 Ekim 2007 tarihinde Milliyet gazetesindeki yazısında yer verdiği bir araştırmaya göre, mahalle baskısı konusu her köşe yazarının köşesinde en az bir kez tartışılmış, dört günde otuz bir gazetede toplam 630 habere konu olmuş, 255 köşe yazarı tarafından 400 kez ele alınmıştır. Bu sebeple Mardin, eleştirilerin dozunu dengelemek ve kendini tekrar ifade edebilmek amacıyla, Ruşen Çakır’ın programında halka açık olarak ikinci kez açıklama yapmıştır (Çakır, 2008, 89). Çalışmada, “mahalle baskısı” kavramına dair çeşitli gazete köşe yazıları, denemeler ve makalelerdeki yansımalarından birkaç örneğe yer verilmiştir (Çakır, 2008, s. 26-85);

Cüneyt Ülsever, 23 Eylül 2007’de hürriyet gazetesinde yazdığı köşe yazısında, “mahalle baskısı” terimi ile kendisinin kullandığı “mahalle politikası” terimi arasında anlamlı bir fark olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Ona göre, “mahalle baskısı” sosyolojik bir terim olup, sadece dini bir baskı değil, aynı zamanda siyasi yapılar ve kültürel beklentiler tarafından şekillendiğini belirtir. Bireylerin üzerindeki yakın çevrenin değerler sisteminin yarattığı sosyal baskıyı ifade eder. Bu baskı, örgütsüz ve kendiliğinden gelişebileceği gibi, bireyin yaşadığı çevrenin tutumlarından kaynaklanabilir. Ülsever’in bu değerlendirmesi, Nazlı Ilıcak’ın laik hassasiyeti yüksek

komşularının yarattığı sosyal baskıyı, mahalle baskısı olarak deneyimlediği durumu da açıklar niteliktedir. (Ülsever, 23 Eylül 2007).

Emre Kongar, 17 Eylül 2007’de cumhuriyet gazetesinde yaptığı değerlendirmede, Şerif Mardin’in “mahalle baskısı”, “mahalle havası” ve “mahalle islam’ı” terimlerinin aslında sosyal psikolojideki “grup baskısı” kavramına karşılık geldiğini belirtmiştir. Mardin’in kavramı, bireyi şekillendiren ve onun davranışlarını belirleyen sosyal dinamikleri açıklarken, bu baskının bireyleri ve toplumu belli bir yöne sevk eden geniş kapsamlı bir etki olduğunu vurgulamıştır. Emre Kongar, bu kavramın sadece dini baskılara indirgenmemesi gerektiğini, ekonomik ve siyasi faktörlerin de toplumsal baskıya büyük katkı sağladığını savunur. Ona göre mahalle baskısı, sosyal sınıf dinamikleri ve ekonomik koşullarla da yakından ilişkilidir (Kongar, 17 Eylül 2007).

Müjgan Halis, 30 Eylül 2007 tarihli sabah gazetesi değerlendirmesinde, “mahalle baskısı”nın bir kavram değil, bir tabir olduğunu öne sürmüş ve böyle bir terimin bugünün Türkiye’sini açıklayamayacağını ifade etmiştir. Ona göre, dünyanın her yerinde toplumsal örgütler ortak yaşam için kurallar koyar ve bu kurallar insanlar üzerinde bir tür baskı oluşturur. Halis, bu baskının evrensel bir durum olduğunu savunmuştur (Halis, 30 Eylül 2007).

Şirin Sever, 1 Ekim 2007’de sabah gazetesinde yazdığı köşe yazısında, “mahalle baskısı”nın bazı yerlerde, özellikle Anadolu’nun belirli kesimlerinde mevcut olduğunu, ancak bunun toplumun geneline yayılmış bir durum olmadığını savunmuştur. Sever, bu baskının şehirli ve aydın kesimlerde var olmadığını, daha çok belirli bölgelerdeki geleneksel yapılar içinde görüldüğünü dile getirmiştir (Sever, 01 Ekim 2007).

Şamil Tayyar, 24 Eylül 2007’de star gazetesinde yazdığı değerlendirmesinde, “mahalle baskısı” tartışmalarının abartıldığını ve bunun geçmişten gelen bir toplumsal norm olan saygıdan kaynaklandığını savunmuştur. Özellikle Ramazan ayında lokantaların perdelerini indirmesi gibi uygulamaların, geleneksel bir saygı göstergesi olduğunu ifade ederek, bunun mahalle baskısı olarak yorumlanmasını eleştirmiştir (Çakır, 2008, s. 28).

Bayramoğlu, 6 Ağustos 2008’de yeni şafak gazetesinde yazdığı yazısında, “mahalle baskısı” tartışmalarına girmemekte ısrar ettiğini, bu kavramın medyada abartılarak ele alındığını belirtmiştir. Ona göre, bu tür tartışmalar gerçeği çarpıtarak, yeni siyasi dengelerin doğru bir şekilde anlaşılmasını engellemekte ve gerçek sorunların önüne geçmektedir. Bu kavramı modernleşme süreciyle ilişkilendirerek, geleneksel değerler ile modernist ideallerin çatıştığı bir bağlamda toplumsal baskının arttığını savunur (Bayramoğlu, 06 Şubat 2008).

Fikret Bila, 25 Mayıs 2008’de milliyet gazetesinde yazdığı köşe yazısında, Şerif Mardin’in “mahalle baskısı” kavramını değerlendirirken; Cumhuriyet’in değerlerinin sorgulanmasında bir anahtar olarak gördüğünü aktarmıştır. Mardin, mahallenin zamanla Cumhuriyet’in temsil ettiği okul ve öğretmen yapısını yendiğini belirterek, bu durumun Atatürk’ün laik ve demokratik Cumhuriyeti’nin bugün nerede durduğunu anlamak açısından önemli olduğunu söylemiştir (Bila, 25 Mayıs 2008).

Oktay Ekşi, 25 Mayıs 2008'deki hürriyet gazetesi köşe yazısında, Mardin'in "cami okulu, mahalle de öğretmeni yendi" saptamasının aceleci bir yargı olduğunu savunmuştur. Ekşi, Nakşibendiliğin Kemalizm'e karşı güçlü olduğunu kabul etse de, bunun yıllardır süregelen bir tartışma olduğunu ve irtica tehlikesine dikkat çekenlerin haklı olduğunu belirtmiştir. Ona göre, bu durum Kemalizm'in sığılığı ya da hatalarından kaynaklanmamaktadır (Ekşi, 25 Mayıs 2008).

Ahmet Hakan Coşkun, 26 Eylül 2007'de hürriyet gazetesinde yazdığı köşe yazısında hem öğretmenin hem de imamın halk üzerinde tam anlamıyla etkili olmadığını belirtmiştir. Halkın ne tamamen öğretmene ne de tamamen imama kulak verdiğini, her ikisinden de parçalar alarak kendi sentezini oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu sentezin halkın kendi ihtiyaçlarına göre şekillendiğini ve halkın her iki tarafı da birleştirdiğini savunmuştur (Hakan, 26 Eylül 2007).

Talha Akyol, 26 Mayıs 2008'de, milliyet gazetesinde yazdığı köşe yazısında; Mardin'in "imam" sözcüğünün sadece "mahalle imamı" olarak algılanmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Osmanlı döneminde büyük şehirlerde ve başkent İstanbul'da kültürel hayatın merkezinde "imam" yerine, bilge kişiler veya alimlerin yer aldığını ve imamlığın bu kişilerin bir görevi olabileceğini ancak ana rollerinin bu olmadığını vurgulamıştır. Akyol'a göre, bu bilge kişiler, Osmanlı'nın kültürel yapısında daha önemli bir yer tutmaktadır (Akyol, 25 Aralık 2008).

Yılmaz Aslantürk ve Oğuzhan Aslantürk, Mardin'in bu kavramını genişleterek, mahalle baskısının kentsel güvenlik açısından önemini vurgulamışlardır. Onlara göre mahalle, sosyal düzenin sağlanmasında bir güvenlik mekanizmasıdır ve bu baskı, özellikle Osmanlı döneminde toplumsal denetim işlevi görmüştür. Modern toplumlarda ise mahalle baskısının politik içerik kazandığını ve toplumsal denetimden uzaklaştığını ifade ederler (Aslantürk - Aslantürk, 2023, 198-200).

Toprak ve Çakraz ise Mahalle baskısı kavramına ilişkin şu değerlendirmeleri dikkat çekmektedir. Türk toplumunu ister geleneksel ister modern yaşam tarzları içinde ele alır, onun temel değerlendirmelerini, reflekslerini, grup davranışlarını ve toplum beklentilerini göz önünde bulundurmadan, ayrıca kişiliğini de ortaya koymadan doğru bir analiz yapmak mümkün olmamaktadır. Toplumun değişimlerini olası bir Şeriat tehdidiyle özdeşleştirmek de mümkün olabilir. Ancak mahalle baskısı dindarlara yönelik bir baskı olarak algılarken, bu durum laiklik ve dindarlık arasındaki gerilimi artırsa da, toplumun büyük bir kısmı için bunu ciddi bir tehdit olarak görmemektedir (Çarkoğlu - Toprak, 2006, 96).

Mahalle baskısı kavramı, toplumsal yapıyı, bireysel davranışları ve siyasi dengeleri şekillendiren çok boyutlu bir sosyal baskı unsuru olarak ele alınmaktadır. Bu kavramın değerlendirilmesi sırasında dini, siyasi, ekonomik ve kültürel dinamikler bir araya getirilerek geniş bir bakış açısı sunulmaktadır. "Bu yazıda bahsettiğimiz yazarlar, düşünürler ve eleştirmenler dışında, değinme fırsatı bulamadığımız başka isimler de bulunmaktadır." Bu da kavramın ne kadar geniş bir yelpazede tartışıldığını ve farklı bakış açılarına sahip pek çok kişinin bu kavrama

katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, metin birçok farklı perspektifi bir araya getirerek, kavramın derinlemesine bir analizini sunmayı hedeflemektedir.

4. Mahalle Baskısı ve Din

Mardin, sosyal bilimlerin farklı dallarını birleştirerek toplumların dinî, politik ve sosyal yapılarını derinlemesine analiz etmiştir. Disiplinlerarası yöntemleri kullanarak özellikle din sosyolojisi alanında dinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini incelemiştir (Serin, 2023, s. 573-575). Mardin, dinin bireylerin siyasal toplumsallaşmasında önemli bir etken olduğunu vurgular. Din, bireylerin siyasal tutum ve davranışlarını doğrudan etkilerken, aile, okul, dinî liderler ve medya gibi faktörler bu etkiyi güçlendirir². Mardin'e göre, Türkiye'de din, siyasal toplumsallaşmanın temel unsurlarından biridir ve siyasal karar süreçlerinde belirgin bir rol oynar (Türköz & Coşgun, 2023, s. 96-99). Mardin aile, okul, dini lider kavramlarının üst kavramının mahalle oluşunu ifade etmektedir.

Mardin'in "mahalle baskısı" kavramına yüklediği anlam, en özet şekliyle, yükselen İslami hareketin bir tür toplumsal baskıya dönüşmesiyle ilgilidir. Mardin, Ruşen Çakır'la yaptığı röportajda, İslam'ın Türkiye'nin yapısal bir unsuru olduğunu belirtirken, siyasal İslam'ın tam anlamıyla iktidara geldiğinde ağır bir rejim kurabileceğinden endişe duyduğunu dile getirmiştir. Ancak, bu durumun Ak Parti iktidarıyla doğrudan bir ilişkisi olmadığını ve siyasal İslam ile Ak Parti arasında niteliksel bir fark bulunduğunu vurgulamaktadır. Mardin'e göre, Ak Parti'nin kendisine güven verdiğini belirtirken, Türkiye'de Ak Parti'den bağımsız olarak bir "mahalle baskısı" olduğunu öne sürmektedir. Mahalle baskısını, "bilinmeyen ve sosyal bilimce ifade edilmesi zor bir hava" olarak tanımlayan Mardin, bu havanın Ak Parti'den bağımsız olarak Türkiye'de var olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, bu baskıcı atmosferin gelişmesi için uygun şartlar oluştuğunda Ak Parti'nin bu duruma boyun eğmek zorunda kalabileceğine dikkat çekmiştir. Mardin, İran'daki devrimin de benzer bir şekilde çevre ve mahalle desteğiyle oluşan bir atmosferle ilişkili olduğunu belirterek, bu konuda endişelerini dile getirmiştir (Çakır, 2008, s. 23).

Mardin'in mahalle baskısı söylemi, özellikle İslami canlanmadan rahatsız olan ve laikliğin tehlikede olduğunu düşünen kesimlerin duygularına tercüman olmuştur. Laiklik hassasiyeti taşıyan bu kesimler, kavramı sahiplenmiş, buna karşılık muhafazakâr ve dindar kesimler ise savunmaya geçmiştir. Kavram, bu dönemde medya organlarında yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.

Şerif Mardin, gazeteci Ayşe Arman ile yaptığı röportajda, "Türkiye Malezya olur mu?" sorusuna kesin bir "hayır" cevabı veremeyeceğini belirterek, Türkiye'nin geleceği konusunda endişelerini dile getirmiştir. Mardin, dünyadaki sosyo-politik değişimlerin hızla yaşandığını ve bazı ülkelerde dinin önemli bir siyasi güç haline

² Sosyalleşmenin bütün boyutlarıyla din ile ilişkisi ve bilhassa gençlerin sosyalleşmesinin dini boyutları konusunda bkz. Güngör, 2012; 2015; 2011; 2012.

geldiğini örnek göstererek, Türkiye’de de benzer bir muhafazakârlaşma eğiliminin ortaya çıkabileceğini savunmuştur (Arman, 08 Mayıs 2006). Mardin’in bu yorumu toplum bir bütün olarak değerlendirilirken içindeki bireylerin birbirlerine olan etkilerin önemli bir yeri olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla bireyler toplumda karşılıklı ilişkilerini şekillendirir ve bu ilişkilerden etkilenir konumdadır (Güngör & Sarıkaya, 2017, s. 6). Özellikle Endonezya örneği üzerinden, İslam’ın 1960’larda siyaset sahnesinde çok konuşulmazken, bugün önemli bir güç haline geldiğini hatırlatmıştır. Mardin’e göre, Türkiye’de de benzer dinamikler devreye girebilir ve muhafazakârlığın toplum üzerinde daha geniş bir etkisi olabilir. Mahalle baskısı kavramı, Türkiye’nin geleceği hakkında çeşitli endişeler doğurmuş ve laiklik yanlıları tarafından dikkatle değerlendirilmiştir. Mardin’in dile getirdiği muhafazakârlaşma eğilimi, özellikle son yıllarda Türkiye’deki siyasi iklimin değişmesi ve dini değerlerin toplumsal hayatta daha görünür hale gelmesi ile ilgili tartışmaların bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda, Mardin’in dikkat çektiği gibi, toplum içinde bireylerin karşılıklı etkileri ve bu etkilerin siyasal sonuçları giderek daha önemli hale gelmektedir. Ancak bu noktada karşıt görüşler de dikkate alınmalıdır. Mardin’in muhafazakârlaşma ile ilgili endişeleri, bazı kesimler tarafından abartılı bulunmuş ve Türkiye’nin tarihsel bağlamı içinde laiklik ilkesinin güçlü bir koruyucu unsur olduğu savunulmuştur. Bu görüşe göre, Türkiye’nin laiklik tecrübesi ve demokratik yapısı, dinin toplumsal ve siyasal hayatta belirleyici bir güç haline gelmesine izin vermeyecek kadar köklüdür. Ayrıca, her ne kadar Türkiye’de muhafazakârlaşma eğilimleri artıyor gibi görünse de, toplumun geniş bir kesimi dini ve laik değerleri bir arada yaşatma konusunda dengeli bir yaklaşım sergilemektedir.

Hayrettin Karaman, 14 Kasım 2013 tarihli Yeni Şafak gazetesindeki yazısında, bunun tam aksine, Türkiye’deki laiklik anlayışının kamusal alanda dindar bireylerin haklarını sınırladığına dikkat çekmiştir. Karaman’a göre, Türkiye’deki laiklik uygulaması, kamusal alanda dini sembollerin ve davranışların görünür olmasını engelleyerek bir tür yasaklayıcı baskı oluşturmakta ve bu durum mahalle baskısı kavramına dayanak oluşturmaktadır (Karaman, 14 Kasım 2013). Bu bakış açısına göre, dini yaşamın kamusal alanda görünmez kılınması amacıyla yürütülen çabalar başarılı olmadığına, “mahalle baskısı” kavramı ortaya atılmış ve bu kavram üzerinden toplumsal korkular beslenmiştir. Özellikle kadınlar üzerinden şekillenen bu tartışmalar, bazı kesimlerde “ya başımızı örtmeye zorlanırsak” ya da “bir İslam devleti kurulursa” gibi endişelere yol açmıştır. Karaman, bu korkuların yersiz olduğunu savunarak, başörtüsü takmayan kadınların zorla baş örtüsü taktırılamayacağı gibi; başörtüsü takan kadınların da zorla başlarının açtırılmasının ne demokratik ne de hukuki bir dayanağı olduğunu ileri sürmüştür. Karaman’a göre, başörtüsü üzerinden yaşanan bu tartışmalar, toplumsal kutuplaşmayı artırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Karaman’ın bu iddialarına karşılık, karşıt görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlere göre, laiklik prensibi bireylerin özgürlüğünü koruma amacı taşır ve kamusal alanda dinin görünürlüğünün sınırlandırılması, devletin tarafsızlığını sağlama çabasının bir parçasıdır. Laikliği savunanlar, dini sembollerin

kamusal alanda serbest bırakılmasının, toplumsal baskılara ve dini dayatmalara yol açabileceğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, başörtüsü takmayan kadınların da aynı şekilde baskıya maruz kalabileceği, bir çeşit toplumsal zorlama altında hissedebileceği dile getirilmiştir. Karaman'ın "mahalle baskısı" kavramını tersine çevirerek, dindar kesimin aslında baskı altında olduğunu iddia edilmiştir (Karaman, 01 Nisan 2007).

Şerif Mardin, mahalle baskısı kavramı üzerinden Türkiye'deki toplumsal yapıyı ve dinin bu yapı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ona göre, din, bireylerin siyasal tutum ve davranışlarını etkileyen önemli bir unsurdur. Mahalle baskısı ise İslami hareketlerin toplumsal baskıya dönüşmesini ifade eder. Mardin, Türkiye'de dinin, siyasal karar süreçlerinde belirleyici bir rol oynadığını belirtirken, Ak Parti'nin siyasal İslam'dan farklı olduğunu ve "mahalle baskısı" atmosferinin Ak Parti'den bağımsız olarak var olduğunu vurgular. Bu baskıcı atmosferin, uygun koşullarda Ak Parti'yi de etkileyebileceği endişesini taşımaktadır. Mardin'in mahalle baskısı kavramı, laiklik hassasiyeti olan kesimlerin endişelerini yansıtmış ve bu kavram, muhafazakâr çevrelerce eleştirilmiştir. Karşıt bir görüş olarak Hayrettin Karaman, laiklik uygulamalarının dindar bireyleri baskı altına aldığını savunmuştur. Bu bakış açısına göre, kamusal alanda dinin görünürlüğünün sınırlandırılması, dindar kesimin haklarının ihlali olarak değerlendirilmiştir. Mardin'in mahalle baskısı kavramı, Türkiye'deki muhafazakârlaşma ve laiklik tartışmalarının merkezinde yer almış, toplumdaki karşılıklı etkileşimlerin siyasal sonuçlarını açığa çıkaran önemli bir analiz aracı olmuştur. Toplumdaki dinamiklerin değişimi, din ve siyaset ilişkisini (Güngör, 2021) derinlemesine anlamak açısından bu kavram etrafında yoğunlaşmıştır.

Sonuç

Şerif Mardin'in "mahalle baskısı" kavramı, Türkiye'nin toplumsal yapısındaki dinamiklerin anlaşılmasında kilit bir rol oynar. Bu kavram, bireylerin mahalle gibi yerel topluluklar içinde sosyal normlara ve değerlere uyma baskısı altında kaldığını ifade eder. Mardin'e göre mahalle baskısı, sadece bireyin toplumsal kabul görmesi için belirli davranış kalıplarını sürdürme zorunluluğunu değil, aynı zamanda modernleşme ve dini etkenlerin toplumsal yapıyı şekillendirme biçimini de kapsamaktadır.

Mardin'in mahalle baskısı kavramı, Türkiye'nin modernleşme sürecinde bireylerin karşılaştığı toplumsal ve dinsel baskıların analiz edilmesi açısından kritik bir noktada durmaktadır. Bu kavram, özellikle muhafazakâr kesimlerin toplumsal ve bireysel hayat üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik bir çerçeve sunar. Mardin, modernleşme ile dinin toplum üzerindeki etkilerini analiz ederken, mahalle baskısının özellikle bireysel özgürlükleri kısıtlayan bir sosyal kontrol mekanizması olduğunu vurgulamıştır. Bireylerin komşuları, aileleri ve toplulukları tarafından gözlemlenmesi, normlardan sapmanın sosyal dışlanmaya neden olması ve bu durumun bireyler üzerinde güçlü bir baskı oluşturmaları, mahalle baskısının temel unsurlarından biridir (Güngör, 2015).

Mahalle baskısı, tarihsel bir olgu olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bir çizgide, toplumsal yapıların nasıl dönüştüğünü de ortaya koyar. Osmanlı döneminde mahalle, toplumsal düzenin ve güvenliğin sağlandığı bir yapı olarak işlev görmüştür. Ancak Cumhuriyet döneminde bu yapı dönüşerek, modernleşen toplumda din ve sosyal kontrol mekanizmalarının yerini kısmen farklı unsurlar almıştır. Mardin, mahalle baskısının modern toplumlarda bile varlığını sürdürdüğünü ve bu baskının sosyal ve politik süreçler üzerinde etkili olduğunu savunur. Bu bağlamda mahalle baskısı, yalnızca bir sosyal olgu değil, aynı zamanda modernleşme sürecinde toplumsal yapının geçirdiği dönüşümlerin bir yansımasıdır.

Mardin'in çalışmalarında, İslami hareketlerin yükselişi ile birlikte mahalle baskısının yeniden gündeme gelmesi, toplumsal ve dini baskının bireylerin günlük yaşamına nasıl nüfuz ettiğini gösterir. Bu baskı, bireylerin davranışlarını şekillendirirken, dini ve toplumsal normlara uymanın zorunluluk haline gelmesiyle sonuçlanır. Mardin, bu sürecin özellikle Türkiye'deki muhafazakârlaşma eğilimleriyle paralel ilerlediğini ve laik kesim ile muhafazakâr kesim arasında ciddi bir gerilim yarattığını belirtir.

Ruşen Çakır, mahalle baskısı kavramının geniş bir yankı bulduğunu ve bu kavram etrafında yapılan tartışmaların Mardin'in öncülüğünde şekillendiğini belirtir. Başlangıçta Mardin'in mahalle baskısı üzerine düşünceleri öne çıkarken, zamanla bu tartışmalar "imam ile öğretmen rekabeti" ve cumhuriyetin "iyi, güzel, doğru" anlayışının olup olmadığı gibi daha geniş konulara yönelmiştir. Çakır, Mardin'in okulun camiye yenik düşmesini İslam'ın laikliğe karşı bir üstünlüğü olarak yorumlamadığını, esas meselenin Türkiye'deki Kemalist projenin zayıflıkları ve yüzeyselliğinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Çakır, İslam'ın modernleşme, laiklik ve demokrasiyle doğal bir sorunu olduğu iddiasının temelsiz olduğunu vurgular. Müslüman ülkelerde bu değerlerin var olabileceğini, Türkiye'deki Kemalist projenin başarısızlığının modernlik, laiklik ve demokrasinin iflası anlamına gelmediğini savunur. Türkiye'de bu kavramların, sorunlara rağmen, kökleştiğini ve geri dönüşün mümkün olmadığını belirtir. Ayrıca, imam-öğretmen, cami-okul ve İslam-laiklik gibi gerilimlerin ülkeye ne kazandırıp ne kaybettirdiğini objektif bir şekilde değerlendirmenin ve bu sonuçlar doğrultusunda daha iyi bir gelecek planlamanın önemine dikkat çeker.

Sonuç olarak, Şerif Mardin'in mahalle baskısı kavramsallaştırması, Türkiye'nin modernleşme sürecinde din, toplum ve birey ilişkilerini anlama konusunda önemli bir çerçeve sunmaktadır. Mardin'in bu kavramı, bireylerin toplumsal normlar ve dini değerler karşısında nasıl şekillendiğini açıklarken, Türkiye'nin modernleşme sürecinde karşı karşıya kaldığı toplumsal ve kültürel gerilimleri de ortaya koyar. Mahalle baskısı, bireylerin sosyal kontrol altında olduğu ve bu kontrolün modern Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yapısında önemli bir etkisi bulunduğu bir olgu olarak öne çıkmaktadır.

Akyol, Taha. "Mahalle Baskısı". *Milliyet Gazetesi* (25 Aralık 2008).

<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/taha-akyol/mahalle-baskisi-1032853>

Arlı, Alim. "Bir Siyaset Sosyoloğu Olarak Şerif Mardin". *Türkiye Araştırmalı Literatür Dergisi* 2/1 (2004), 493-510.

Arlı, Alim. "Şerif Mardin Bibliyografyası (1950-2007)". *Divan İlmî Araştırmalar* 2 (2006), 89-114.

Arman, Ayşe. "Türkiye, Malezya olacak mı?" *Hürriyet Gazetesi* (08 Mayıs 2006).

<https://www.hurriyet.com.tr/turkiye-malezya-olacak-mi-4377128>

Aslantürk, Arzu Yılmaz - Aslantürk, Oğuzhan. "Mahalle Baskısının Sosyolojik Tahayyülünde Kentsel Güvenlik". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/1 (2023), 197-209.

Bayramoğlu, Ali. "Bizim Mahallede Baskı Var". *Yenişafak Gazetesi* (06 Şubat 2008).

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/ali-bayramoglu/bizim-mahallede-baski-var-9192>

Bila, Fikret. "Şerif Mardin Hoca'nın analizi Üzerine". *Milliyet Gazetesi* (25 Mayıs 2008).

<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/serif-mardin-hoca-nin-analizi-uzerine-759040>

Çakır, Ruşen. *Mahalle Baskısı*. İstanbul: Doğan Kitap, 2008.

Çakır, Ruşen - Bozan, İrfan. *Mahalle Baakısı Var mı Yok mu?* İstanbul: Doğan Kitap, 2009.

Çarkoğlu, Ali - Toprak, Binnaz. *Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2006.

Çetin, Adnan. "Bir Kavramın Kısa Tarihi: 'Mahalle Baskısı'". *Mukaddime* 3/3 (01 Mart 2011), 81-92.

<https://doi.org/10.19059/mukaddime.37735>

Durkheim, Emile. *Emile Durkheim Toplumsal İş Bölümü*. çev. Özer Ozankaya. 1 Cilt. İstanbul: Cem Yayınevi, 4. Bs., 2010.

Ekşi, Oktay. "Kimin kusuru?" *Hürriyet Gazetesi* (25 Mayıs 2008).

<https://www.hurriyet.com.tr/kimin-kusuru-9017687>

Güngör, Özcan. "Aile Değerleri." *Çalışan Gençlik ve Değerler*. Editör Özcan Güngör. 262-294. Ankara: Akçağ, 2015.

Güngör, Özcan. "Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında İslam Tarihine Makro Bakış." *Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı*. Editör Özcan Güngör. 3-24. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.

Güngör, Özcan - Sarıkaya, Mehmet Emin. "Sosyoloji ve İlahiyat(çı) Açısından Anlamı". *Journal of Analytic Divinity* 1/1 (15 Aralık 2017), 1-21.

Güngör, Özcan. "1.5 ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dini Sosyalleşmeleri: New Jersey, USA Örneği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53/2 (2012): 85-119.

Güngör, Özcan. "Akran Gruplarının Amerikalı Türk Gençlerinin Dini Sosyalleşmelerine Etkileri (12-15 Yaş)". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12/30 (2015): 213-249.

Güngör, Özcan. "Amerika'da Türkler ve Türklerin Dini Kurumsallaşmaları Açısından Camiler". *Ekev Akademi Dergisi*, 15/47 (2011): 85-101.

Güngör, Özcan. "Amerika'daki Türk Gençleri İçin Cami ve Dini Sosyalleşme (New Jersey Örneği)". *Diyanet İlmî Dergi*, 48/4 (2012): 117-136.

Hakan, Ahmet. "Nişantaşı'ndaki Mahalle Baskısı". *Hürriyet* (26 Eylül 2007), blm. ahmet-hakan. <https://www.hurriyet.com.tr/nisantasi-ndaki-mahalle-baskisi-7360939>

Halis, Müjgan. "Bir Baskı Varsa İkitelli Mahallesi'nin Baskısıdır". *Sabah Gazetesi* (30 Eylül 2007). <https://arsiv.sabah.com.tr/2007/09/30/pz/haber,85F02E96DBFC46F6B96694349C8A1336.html>

Karaman, Hayrettin. "Başörtüsü Yasağı, Demokrasi ve İnsan Hakları". *Yenişafak Gazetesi* (01 Nisan 2007). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/baortusu-yasagi-demokrasi-ve-insan-haklari-48229>

Karaman, Hayrettin. “Mahalle baskısı”. *Yeni Şafak* (14 Kasım 2013).

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/mahalle-baskisi-41054>

Kongar, Emre. “Şerif Mardin ve Mahalle Baskısı”. *Cumhuriyet Gazetesi* (17 Eylül 2007).

<https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/emre-kongar/serif-mardin-ve-mahalle-baskisi-2-836707>

Mardin, Şerif. *Bediüzzaman Said Nursi Olayı/Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim*. İstanbul: İletişim Yayınları, 19. Bs., 2017.

Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji: Bütün Eserler 2.* İstanbul: İletişim Yayınları, 28. Bs., 2021.

Okumuş, Ahmet. “Şerif Mardin’in Ardından”. *Divan*, 139-144.

Polat, Nilüfer. *Mahalle Baskısı Bağlamında Alevi ve Sünni İlişkilerinin Değerlendirilmesi Malatya Örneği.* Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Serin, Mustafa. “Şerif Mardin’in Türk Din Sosyolojisine Metodolojik Katkıları Üzerine Bir İnceleme”. *Bilimname* 49 (30 Nisan 2023), 567-593.

<https://doi.org/10.28949/bilimname.1208406>

Sever, Şirin. “Günaydın’da da Mahalle Baskısı!” *Sabah* (01 Ekim 2007).

https://www.sabah.com.tr/gunaydin/yazarlar/sirin-sever/2007/10/01/gunaydin_da_da_mahalle_baskisi

Takış, Taşkın vd. *Şerif Mardin Okumaları*. ed. Taşkın Takış. Ankara: Doğubatı, 2. Bs., 2013.

Tazefidan, Kenan. *Şerif Mardin’in Sosyolojik Görüşleri*. Malatya: İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2023.

Türkislamoğlu, Elif. “Şerif Mardin (1927-2017)”. *Atatürk Ansiklopedisi* (blog), 20 Şubat 2024.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/serif-mardin-1927-2017/>

Türküne, Mümtaz’er - Önder, Tuncay. *Bütün Eserleri Dizisi Makaleler, 2: Siyasal ve Sosyal Bilimler / Şerif Mardin*. Çağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. bs., 1994.

Türköz, Şükrü - Melih Coşgun (ed.). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Teoriden Pratiğe Güncel Meseleler*. Ankara: Nobel, 1. Bs., 2023.

Uluocak, Şeref - Köktürk, Gökhan. “Türk Sosyologları”. 186. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1. Bs., 2019.

Ülsever, Cüneyt. “Mahalle Politikası”. *Hürriyet Gazetesi* (23 Eylül 2007).

<https://www.hurriyet.com.tr/mahalle-politikasi-7341371>

Zengin, Havva Türkmen. *Şerif Mardin’e Göre Din Ve Toplum*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

“Prof Şerif Mardin Mahalle Baskısı kavramını anlatıyor.” haz. medyascope. Yayın Tarihi 07 Eylül 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=E3yU3TVjMHM>

“Türk Sosyolojisinin Temel Meseleleri | Şerif Mardin’in Türk Sosyolojisine Katkıları”. haz. Vav TV. Yayın Tarihi 06 Eylül 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=5P3JylSNluA>